

تاریخ انجمنهای ادبی اصفهان

در نهضت‌های علمی، ادبی و هنری که پس از ظهور اسلام تا کنون بوقوع پیوسته شهر باستانی اصفهان سهم بسزائی داشته و اگر نخواهیم در این قبیل نهضت‌ها برای اوسمت پیشوائی قائل شویم بدون تردید بایستی او را در ردیف اول وصف مقدم قرار دهیم. یکی از نهضت‌های مهم ادبی که در این شهر بنیان گذاری شده و منجر به تحول عظیمی در نظم و نشر گردید نهضتی است که در عهد زندیه بدست چند تن از شعراء برهبری سیدعلی مشتاق اصفهانی آغاز شد و شعر فارسی را از حالت ابتذال و شیوه‌های ناپسند و قید و بند مضامین سخیف که بتدریج در آن رسوخ کرده بودند نجات بخشید.

سیدعلی مشتاق اصفهانی متوفی ۱۱۶۹ ق بهمکاری جمعی از گویندگان امثال سیدعبدالباقی طیب اصفهانی متوفی ۱۱۷۱ ه. ق. و راهب اصفهانی متوفی ۱۱۶۶ و محمدعلی عاشق اصفهانی متوفی ۱۱۸۱ و صهبای قمی متوفی ۱۱۹۱ و آذریبگدلی متوفی ۱۱۹۵ و میرزا نصیر اصفهانی متوفی ۱۱۹۱ و گروه دیگر از شعراء خوش قریحه آن زمان انجمنی تأسیس کرد که بنام انجمن مشتاق معروف شد. این انجمن در احیای سنت شعراء باستان و تجدید شیوه اساتید کهن که به مرور ایام از یاد رفته بود همت گماشت و گویندگانی چون حاجی سلیمان صباحی بیدگلی کاشانی متوفی ۱۲۰۷ و ملاحسین رفیق اصفهانی متوفی ۱۲۱۲ و سیداحمد هانف متوفی ۱۱۹۸ و غیر آنها پرورش داد. اندک اندک اثر این جنبش ادبی در اوایل عهد قاجار بیشتر شد و شعرائی مانند سید محمد سحاب (شاگرد و فرزند هانف) متوفی ۱۲۲۲ فتحعلیخان صبا ملک الشعراء فتحعلیشاه (متوفی ۱۲۳۸) که شاگرد صباحی کاشانی بود و مجمر اصفهانی متوفی ۱۲۲۵ میرزا عبدالوهاب خان نشاط متوفی ۱۲۴۴ وصال (متوفی ۱۲۶۲) و قآنی شیرازی (متوفی ۱۲۷۰) شمس الشعراء سروش اصفهانی (متوفی ۱۲۸۵) همای شیرازی (۱۲۱۲-۱۲۹۰) شیبانی کاشانی- فروغی بسطامی

و یغمای جندقی (۱۱۹۶-۱۲۷۶) و دهها تن دیگر ظهور کردند و نظم فارسی را بیابیه و مایه عهدسامانی - غزنوی و سلجوقی رسانده و باهمان اسلوب سخن گفتند . چون منظور از این سطور ذکر تاریخ انجمنهای ادبی اصفهان میباشد لذا بهمین مختصر که بمنزله مقدمه بود اکتفا نموده و به بیان مقصود می پردازیم .

- انجمن واله اصفهانی -

بعد از انجمن مشتاق که شرح آن گذشت در اوایل قرن سیزدهم انجمنی بریاست آقا محمد کاظم واله اصفهانی متوفی ۱۲۲۹ تشکیل میشود و جمعی از گویندگان همچون محمد ابراهیم رهی - آقا محمد طلعت و میرزا محمد صادق ناطق گوینده قصیده معجزیه - علی اکبر مارینی متخلص به پیمان و محمد صادق سدهی متخلص به پریشان و گروهی دیگر در آن انجمن عضویت داشتند . مرحوم واله علاوه بر شاعری از خوشنویسان نامی عصر خویش بوده و مخصوصاً در خط تعلیق استاد مسلم آن زمان محسوب میشود . سنگ قبر وی بخط اوست و شاهدزنده و گواهی صادق بر حسن خط واله بشمار میرود . نکارنده نیز قطعه بی بخط تعلیق از او دارد .

(انجمن ابوالفقراء)

دیگر از انجمنهای ادبی اصفهان انجمن ابوالفقراء ملا محمد تقی گری اصفهانی است که در نیمه دوم قرن سیزدهم هجری تأسیس شده و چند سال متوالی دوام یافته و ب فوت او در سال ۱۲۸۶ قمری در محاق تعطیل در آید .

از جمله گویندگانی که در این انجمن شرکت داشتند عبارت بودند از تاج - الشعراء میرزا نصرالله شهاب اصفهانی متوفی ۱۲۹۱ میرزا حسینعلی آشفته متوفی ۱۳۰۲ میرزا ابراهیم ساغر اصفهانی که هم در این سال وفات کرده میرزا عبداللہ سرگشته متوفی ۱۲۸۹ میرزا محمد حسین ملک الشعراء عنقا متوفی ۱۳۰۸ میرزا محمد علی مسکین متوفی ۱۳۰۳ میرزا علیرضا پرتو اصفهانی خوشنویس ثلث^۱ متوفی ۱۳۰۴ و میرسید محمد بقا^۲

۱- میرزا علیرضا پرتو اصفهانی خطاط و شاعر دیوانش با مقدمه مرحوم میرزا محمد حسین ذکاء الملک در سال ۱۳۰۴ قمری چاپ شده است .

۲- میرسید محمد بقا نیز از خوشنویسان خط نسخ بود و بایر تراز شاگردان آقا غلامعلی خوشنویس و میرزا ابن العابدین اشرف الکتاب بودند - قطعاتی از خطوط هر چهار نفر نزد نکارنده موجود است -

متوفی ۱۳۳۱ و میرزا عبدالرحیم افسر خوشنویس نستعلیق متوفی ۱۳۰۵ قمری - عمان - سامانی متوفی ۱۳۲۳ ق - در قصیده انجمنیه یکی از مسکین و دیگری از عمان درباره انجمن ابوالفقراء بجای مانده که حاوی نام گویندگانی است که در آن انجمن شرکت میکرده اند . مجموعه شرکت کنندگان ۲۴ تن بوده اند و ما برای اجتناب از تطویل از ذکر اساسی تمام آنها خودداری می کنیم . قصاید مذکور در مقدمه دیوان سه شاعر اصفهان بقلم استاد عالیقدر آقای جلال الدین همایی چاپ شده و خوانندگان محترم میتوانند بدانجا مراجعه کنند .

(انجمن عنقا)

انجمن ابوالفقراء پس از فوت مؤسس یعنی در سال ۱۲۸۶ تعطیل شد و سپس انجمنی بریاست مرحوم میرزا محمد حسین عنقا فرزند ارشد همای شیرازی تشکیل یافت که هر هفته بعد از ظهرهای جمعه در منزل او برگزار میگردید . شعرائی که در انجمن ابوالفقراء شرکت کرده و هنوز در قید حیات بودند در این جا نیز حضور یافته و بترویج شعر و ادب اشتغال و رابطه ادبی با سایر ولایات نیز برقرار نمودند . تاج الشعراء عمان سامانی متوفی ۱۳۲۳ سیف الشعراء دهقان سامانی متوفی ۱۳۲۶ میرزاهاشم متخلص بانجم - میرزا محمد سپا (۱۲۶۲ - ۱۳۳۸ هـ ق) و برادرش میرزا ابوالقاسم طرب (۱۲۷۶ - ۱۳۳۰ هـ ق) فرزندان همای شیرازی از شعرائی این دوره محسوب میشوند -- پس از فوت مرحوم عنقا انجمن مزبور تعطیل شد و باز بهمت و پایداری برادرش مرحوم طرب در همان منزل پذیری برقرار گردید و تا سال ۱۳۱۲ هـ ادامه یافت . تاریخ تأسیس انجمن عنقا بسال ۱۲۸۶ بوده که تا ۱۲۸۸ وجود داشت سپس چندی تعطیل و باز بعد از سال ۱۲۹۲ برای بار دوم بهمان نحو سابق برقرار گردید شعرائی که در انجمن مزبور شرکت داشتند مجموعاً ۴۹ تن بوده اند که اسامی آنها در قصیده انجمنیه حاج محمد کاظم قالب تراش اصفهانی متخلص به چاووش ذکر گردیده است - ۲۴ تن از آنها شعرائی هستند که در انجمن ابوالفقراء نیز شرکت میکردند و مابقی ۲۵ تن آنهایی بودند که انجمن ابوالفقراء را درک نکرده و یا جزو نوآموزان محسوب میشده اند . قصیده چاووش در مقدمه دیوان سه شاعر اصفهان (عنقا -

سهاو طرب) بقلم استاد همائی به چاپ رسیده و خوانندگان را از ایراد اسامی آنان در این جا بی نیاز میکند .

(انجمن میرزا سیدعلینقی خان سرتیپ)

پس از انجمن عنقا باید از انجمن مرحوم میرزا سیدعلینقی خان اوحدی معروف بسرتیب نام برد. در این انجمن اعظم رجال و بزرگان و مشاهیر شعراء و ارباب ذوق که پرورش یافتگان انجمنهای قبلی بودند حضور می یافتند - مرحوم سرتیب چون خود از اهل فضل و کمال بود در تربیت و تشوین شعراء و گویندگان سعی بلیغ مبذول میداشت. از شعرای این دوره علاوه بر آنهایی که در انجمنهای سابق ذکرشان رفت میرزا فتح الله خان جلالی فرزند اصغر (متوفی ۱۳۳۶) میرزا ابوالقاسم ذوقی که در این سال وفات کرده - میرزا محمد رزمی متوفی ۱۳۱۴ میرزا شکرالله منعم (۱۲۸۵-۱۳۶۰) فرزند مسکین - حاج محمد کاظم غمگین برادر ذوقی متوفی ۱۳۵۵ میرزا حسن آتش که ابتدا بینوا تخلص میکرد (۱۲۸۶-۱۳۴۹) را باید نام برد. اینان پرورش یافتگان انجمن سرتیب بودند و طبقه جوان شعرای انجمن را تشکیل میدادند. انجمن مزبور از انجمنهای پرشور و گرم بوده و تا نزدیک بعصر مشروطیت دوام داشته است .

(انجمن حقایق)

پس از تعطیل انجمن سرتیب مرحوم سید محمد حقایق شیرازی انجمنی در حدود سال ۱۳۲۶ تأسیس نمود که همه هفته عصرهای جمعه در مدرسه حقایق واقع در خیابان مشیر اصفهان تشکیل میشده و آن عده از شعرائی که در انجمن سرتیب شرکت میکردند و نام آنها ذکر شد در این انجمن نیز حضور می یافتند و علاوه بر آنها مرحوم میرزا عبدالوهاب خان متخلص به گلشن (۱۲۹۶-۱۳۵۶ قمری) و سید عبدالرسول سنجره متخلص به بز می (۱۲۸۵-۱۳۵۵ قمری) برادر میرزا محمد علی رزمی که ذکرش گذشت جزو شرکت کنندگان این انجمن محسوب میشوند. چنانکه در مقدمه دیوان سه شاعر اصفهان بقلم استاد همایی ذکر شده مرحوم فرصت شیرازی که از مفاخر شعر و ادب بود در سفر اصفهان، انجمن حقایق را دیده و از جمله گویندگانش منعم، بز می، سهاو طرب را در کتاب خود نام برده و ستوده است .